

УДК 004.774:930.253

Т. Г. КРУЧІНІНА, Ю. Г. ЧЕРНЯТИНСЬКА*

СТВОРЕННЯ АРХІВНИХ КОЛЕКЦІЙ ВЕБ-САЙТІВ У МЕЖАХ ІНІЦІАТИВНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ В ЦЕНТРАЛЬНОМУ ДЕРЖАВНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ АРХІВІ УКРАЇНИ

Розглянуто підходи до вирішення завдань збереження Інтернет-документів як частини культурної, наукової та історичної спадщини людства. Визначено особливості комплектування Центрального державного електронного архіву України (далі – ЦДЕА України) новими нетрадиційними видами історичних джерел.

Ключові слова: електронні інформаційні ресурси; веб-сайт; архівна копія веб-сайту, Інтернет; ініціативне документування; архівна колекція; експертиза цінності.

Початок ХХІ ст. супроводжується переходом людства в нову – “електронну епоху”. Динамічні інтеграційні процеси, активне входження України в загальноєвропейський інформаційний простір ставлять якісно нові вимоги перед усіма сферами суспільного розвитку. Не є винятком і архівна галузь.

На сучасному етапі все більшого впливу на процес комплектування Національного архівного фонду (далі – НАФ) набуває розвиток інформаційних технологій та зростання обсягів електронного документообігу.

У добу динамічного розвитку цифрових технологій, світових та локальних мереж обсяги електронної інформації постійно зростають, значно перевищуючи обсяги інформації на паперових носіях.

Незважаючи на те, що більшість цієї інформації є документаційною, вона має тимчасовий характер, тому не може стати документальною спадщиною, але певна частина, не маючи друкованих аналогів, вочевидь, володіє історичною, культурною, науковою цінністю, тому заслуговує окремої уваги архівістів для визначення подальшого статусу цих електронних інформаційних ресурсів з метою їх постійного зберігання. Найбільш зацікавленими в цьому питанні є історики. Якщо потенційно цінні джерела історичної інформації зникнуть безслідно, саме дослідники постраждають у першу чергу, а у кінцевому рахунку – все суспільство. В майбутньому з’явиться загроза появи білих плям в історії України. Тому інформаційні ресурси Інтернету набувають статусу,

* Кручиніна Тетяна Григорівна – начальник відділу формування НАФ та діловодства Центрального державного електронного архіву України.

Чернятинська Юлія Геннадіївна – начальник відділу забезпечення збереженості та обліку документів Центрального державного електронного архіву України.

за якого їх збереження для наступних поколінь повинно стати завданням державного значення.

Нині, в період масштабної інформатизації суспільства, архіви проявляють ініціативу у вирішенні питань поповнення НАФ профільними документами (електронними документами установ – джерел формування НАФ; електронними інформаційними ресурсами; електронними документами та інформаційними ресурсами особового походження, переданими їх власниками)¹ – джерелами пізнання суспільних процесів та явищ поряд з іншими документами історичного значення.

Оскільки веб-сайт є частиною електронного інформаційного ресурсу, який розглядається як офіційний документ, Центральний державний електронний архів України (далі – ЦДЕА України) займається його архівним зберіганням. Однак застосування традиційних прийомів і методів для формування архівних колекцій веб-сайтів та надання доступу до них є неможливим у зв'язку з іншою природою, властивостями і характером цих документів, а враховуючи, що загальна кількість інформації, яка циркулює в мережі, має астрономічні масштаби і продовжує стрімко зростати, працівники архівної галузі стикаються з нетрадиційним випадком проведення експертизи цінності веб-сайтів. Зважаючи на відсутність до недавнього часу вітчизняного та обмеженість зарубіжного досвіду, а також теоретико-методичної підтримки архівної практики, спрямованої на роботу з веб-сайтами, висвітлення проблем формування архівних колекцій веб-сайтів видається не тільки актуальним, але й практично важливим.

Наприкінці 2009 року вперше в архівній практиці України ЦДЕА України розпочав у межах ініціативного документування відбір, проведення експертизи цінності та зберігання веб-ресурсів, майбутніх джерел важливої історичної інформації у формі веб-сайтів. Під час цієї діяльності перед ЦДЕА України постали важливі завдання: визначення змістовного складу колекції, джерел її формування, забезпечення повноти та несуперечності, проведення експертизи цінності веб-сайтів, вибір відповідних інформаційних технологій для формування, підтримки та надання доступу до веб-сайтів колекції. Вирішення завдань повноцінного формування колекцій веб-сайтів та їх ефективного використання забезпечується за допомогою сукупності методів і прийомів поетапного проведення експертизи цінності. Зокрема, відбір веб-ресурсів до архівної колекції нами розглядається як складова експертизи цінності. Такий відбір повинен забезпечити найбільш повний склад сукупності веб-сайтів, що виникли внаслідок діяльності фізичних та юридичних осіб-фондоутворювачів за темою ініціативного документування, внутрішньо пов'язаних між собою однією або кількома ознаками з послідовним та об'єктивним поглядами на цю тему. Першочергова увага в ЦДЕА України приділялася відбору інформації про розвиток внутрішньополітичних подій, міжнародних зв'язків, національних стосунків,

визначних дат, ювілейних подій, явищ наукового, культурного, соціального та спортивного життя країни. У процесі роботи необхідно точно визначати умови пошуку інформації, проводити повторний пошук, користуватися різними пошуковими системами. Виявлення веб-сайтів із затвердженої теми здійснюється за допомогою веб-переглядача (браузера). Слід зазначити, що цей процес не підлягає автоматизації, вимагає від архівістів творчого підходу. Тому створення архівних колекцій веб-сайтів проводиться за аналогією ініціативного документування інформації, як найбільш близької діяльності архівів не за своєю методикою, а за суттю цього процесу.

Попередня експертиза цінності веб-сайтів проводиться архівістами ЦДЕА України в ході віднесення їх до джерел формування архівних колекцій та укладання попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання до архіву за результатами ініціативного документування. У цілому критерії та методи відбору веб-ресурсів багато в чому схожі з традиційними. З іншого боку, специфіка розміщення змішаної та динамічної інформації на веб-сайтах вимагає від архівістів застосування нових підходів до її аналізу та оцінки у зв'язку з іншою природою, властивостями і характером². Тому для відбору та збереження інформаційних ресурсів в ЦДЕА України застосовуються як традиційні принципи та правила відбору, так і спеціальні, а саме: зручність інтерфейсу для користувача; можливість надання повнотекстової інформації; наявність та якість графічного дизайну, зображення, мультимедіа; використання гіпертексту та гіперпосилань. На нашу думку, для оцінки веб-сайтів необхідно розглядати не кожен із критеріїв окремо, а сукупність усіх критеріїв, що враховують особливості змісту, форми передавання змісту, обставини створення ресурсів та їх цільове призначення, тобто – цінність, якість, повноту та інформаційну архітектуру, котра визначає можливість доступу до інформації. Експертиза веб-сайтів пов'язана з можливістю суб'єктивних помилок, тому їх остаточний відбір нівелюється колективністю рішення експертів та експертно-перевірної комісії (далі – ЕПК) ЦДЕА України.

Після відбору веб-сайтів, що підлягають зберіганню, перед ЦДЕА України постало завдання легітимності формування архівних колекцій, пов'язане з авторським правом та правом власності на Інтернет-документи. Правове регулювання авторських прав передбачає дотримання норм Цивільного кодексу³ та Закону України "Про авторське право і суміжні права"⁴. Правомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав (у тому числі надання послуг користувачам) шляхом відтворення (розміщення), надання доступу потребує отримання дозволу від правовласників. На практиці відносини архіву з правовласниками документів, зокрема, веб-сайтів, регулюються шляхом укладення договорів постійного (архівного) зберігання. Договір визначає права та обов'язки як правовласника, так і ЦДЕА України, зокрема, умови

копіювання чи передавання веб-сайту на зберігання та подальшого користування ним. За час формування архівних колекцій ЦДЕА України уклад 75 договорів з юридичними та фізичними особами – правовласниками веб-сайтів. У разі відмови правовласника працювати із ЦДЕА України під час укладання попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання до ЦДЕА України за результатами ініціативного документування, відповідний веб-ресурс не включається до цього списку. Всі зміни до попереднього списку веб-сайтів вносяться тільки після прийняття відповідного рішення ЕПК ЦДЕА України.

На підставі схваленого ЕПК ЦДЕА України попереднього списку веб-сайтів, які бажано взяти на постійне зберігання, складаються історичні довідки на відібрані веб-ресурси.

Процес комплектування архівної колекції веб-сайтів полягає у створенні в ЦДЕА України копій веб-сайтів, їх “дзеркал”. Копіювання веб-сайтів відбувається безпосередньо з мережі Інтернет за допомогою комп’ютерної програми – веб-краулера HTTrack, що в автоматичному режимі, шляхом індексування і збереження даних відповідно до попередньо встановлених параметрів створює локальний примірник цільового веб-сайту⁵. Під час створення архівних колекцій веб-сайтів особлива увага приділяється повноті завантаженої інформації. Створення повної копії веб-сайту може тривати від одного робочого дня до декількох тижнів. У випадку, якщо технічна перевірка виявляє відсутні інформаційні об’єкти в створеному локальному примірнику веб-сайту, відбувається ручне довантаження останніх за допомогою програмного засобу Wget⁶. Технічна перевірка локальної копії веб-сайту проводиться на відсутність дефектів візуалізації, шкідливого програмного коду та за повнотою копіювання. За результатами цієї роботи складається протокол технічної перевірки.

У процесі комплектування архівної колекції проводиться експертиза цінності локальних копій веб-сайтів з метою уточнення їх належності до колекції або вилучення з неї⁷. Найголовнішим критерієм їх відбору є повна ідентичність основному ресурсу. Експертиза локальної копії веб-сайту проводиться за допомогою браузера, шляхом безпосереднього перегляду, прослуховування та зіставлення інформації, розміщеної на веб-сайті та в локальній копії.

За результатами експертизи цінності відібрані для постійного зберігання локальні копії веб-сайтів набувають статусу архівних, а інші локальні копії веб-сайтів знищуються, що оформлюється відповідним актом. Завершується проведення експертизи цінності локальних копій веб-сайтів укладанням списку веб-сайтів, прийнятих на постійне зберігання за результатами ініціативного документування. Тому право остаточного вирішення питань відбору веб-сайтів на постійне зберігання та вилучення для знищення надається ЕПК ЦДЕА України.

На кожен архівну колекцію веб-сайтів у ЦДЕА України започатковується справа фонду, яка формується з документів, що стосуються історії створення та зберігання архівної колекції, використання інформації: договори, листи-погодження, списки, історичні довідки (доповнення до них), протоколи технічної перевірки, експертні висновки, реєстраційно-контрольні картки, акти перевіряння наявності та стану архівних копій веб-сайтів, відомості про здійснення страхового копіювання тощо.

Архівні копії веб-сайтів приймаються до ЦДЕА України після внесення їх до опису архівних електронних інформаційних ресурсів, що підлягають постійному зберіганню. Під час створення архівних колекцій за результатами ініціативного документування застосовується фондова організація.

За останні п'ять років ЦДЕА України прийняв на постійне зберігання 133 од. зб. архівних копій веб-сайтів, з яких сформовано 10 архівних колекцій, зокрема:

“Президентські вибори 2010” (27 од. зб.). Неупереджено, всебічно, максимально повно відібрано ресурси для висвітлення перебігу, методів і засобів ведення передвиборчої кампанії та результатів виборів Президента України 2010 року. До колекції увійшли інформаційно-аналітичні сайти, сайти політичних партій та кандидатів на пост Президента України;

“Веб-архів 2003 – 2010 рр. Українського національного інформаційного агентства “Укрінформ”” (16 од. зб.). Єдине національне та перше інформаційне агентство України з 97-річною історією створило веб-архів тематичних сайтів про важливі джерела сучасної історії України (“Україна – Євроінтеграція”, “Єдина Україна”, “Установча конференція Асоціації національних інформаційних агентств країн Причорномор'я”, “Незалежність: як усе починалося (до 15 річниці проголошення незалежності України)”, “Пресс-клуб “Україна – НАТО””, “Пісенний конкурс Євробачення – 2005. Київ, Україна”, “Голодомор в Україні 1932–1933 років” тощо);

“Чорнобильська катастрофа – 25 років потому” (10 од. зб.). До колекції увійшли веб-сайти про історію екологічної катастрофи та її наслідки. Воедино зібрано велику кількість документальних та художніх відеодокументів, фотодокументів з особових архівів, авторські статті, спогади очевидців події та ліквідаторів аварії, репортажі, статті, екологічні щоденники досліджень та експедицій зоною відчуження;

“Євро-2012” (9 од. зб.). Колекція об'єднує веб-сайти інформаційних агентств, громадських організацій, приватних осіб, офіційні сайти міст Києва, Донецька, Львова, Харкова. Інтернет-ресурси надають детальну інформацію про підготовку до чемпіонату Європи з футболу 2012 та головні новини його проведення, міста України та Польщі з проведення фінальної частини, історію чемпіонатів, історію УЄФА,

традиції, футбольні досягнення та людей, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняного та світового спорту. Колекція унікальна тим, що на сьогодні всі, прийняті на постійне зберігання веб-сайти завершили свою роботу та відсутні в мережі Інтернет;

“Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні” (19 од. зб.). До колекції увійшли веб-сайти внесених до списку та попереднього списку об’єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні, з охорони культурної спадщини, приватні авторські ресурси. Акумульована інформація щодо історії української історико-культурної, природної, нематеріальної спадщини, що перебуває під охороною ЮНЕСКО та знаходиться повністю / частково на території України;

“Слово про Кобзаря (до 200-річниці від дня народження Т. Г. Шевченка)” (7 од. зб.). Колекцію сформовано для вивчення й популяризації поетичної, мистецької спадщини Великого Кобзаря в Україні та з нагоди відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Об’єднано джерела, що дають можливість ознайомитися з маловідомими сторінками життя та діяльності Тараса Шевченка, його духовними цінностями, поринути у світ художніх творів, послухати поетичні твори, які покладено на музику, переглянути шевченкіану, що є важливим джерелом для досліджень.

За матеріалами архівних колекцій, що зберігаються в ЦДЕА України, створюються онлайн виставки, з якими можна ознайомитися на офіційному веб-сайті установи в розділі “Виставки онлайн”.

Працівники ЦДЕА України у межах ініціативного документування постійно проводять роботу з пошуку та відбору веб-сайтів, котрі бажано взяти на постійне зберігання та долучити до створених архівних колекцій, наприклад, “Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні”, яка була поповнена в 2013 році, після внесення дерев’яних церков Карпатського регіону до списку Світової спадщини ЮНЕСКО та Петриківського розпису українського народного малярства до списку нематеріальної культурної спадщини.

За час проведення робіт зі створення архівних колекцій веб-сайтів за результатами ініціативного документування в ЦДЕА України напрацьовано досвід, що став підґрунтям для низки нормативних документів та методичних рекомендацій.

Почуття поваги до минулого, історичної причетності починається з сімейних реліквій і закінчується національними та загальнолюдськими святинами. Їх важливою складовою є НАФ України, що за визначенням ст. 4 Закону України Про внесення змін до закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” сам є “складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства”⁸.

Збереження електронної документальної спадщини неможливе без творчого, інноваційного підходу до організації комплектування архівів

у межах ініціативного документування. Отже, сучасні технології спонукають до переосмислення функцій архівних установ в інформаційному просторі. Архів повинен стати на позицію провідного суб'єкта в процесі ініціативного документування, відмовитися від позиції пасивного спостерігача в питаннях відбору матеріалів для подальшого зберігання, зосередити максимальні зусилля на пошуку інформації веб-ресурсів, що має цінність для суспільства і не застрахована від проблеми редакторських втручань, корективів чи взагалі – знищення.

У багатьох випадках лише ініціатива архіву дає можливість комплектувати та зберігати такі форми документів як веб-сайти, що заслуговують на постійне зберігання. Архівістами проводиться безпосередній відбір веб-сайтів з мережі та їх фіксація у власній системі, адже вони містять важливу суспільно-політичну, соціально-економічну та культурну інформацію, яка через постійні оновлення змістового наповнення інформаційного ресурсу безслідно зникає.

¹ Положення Про Центральний державний електронний архів України від 21.05.2012 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Центрального державного електронного архіву України. – Режим доступу: http://tsdea.archives.gov.ua/ua/base/759_21052012.pdf

² Критерії відбору веб-ресурсів як складової НАФ і джерела комплектування Центрального державного електронного архіву України : Метод. Рекомендації / Держкомархів України, УНДІАСД, ЦДЕА України. – Київ, 2009. – 13 с.

³ Цивільний кодекс України. Документ 435-15, редакція від 16.10.2011 [Електронний ресурс] // Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.

⁴ Закон України “Про авторське право і суміжні права”. Документ № 3792-12, редакція від 09.05.2011 [Електронний ресурс] // Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12&print=1>.

⁵ *Куррунець Т. Я.* Архівне копіювання веб-сайтів: проблеми та шляхи їх вирішення // Архіви України. – 2012. – Випуск 6 (282). – С. 50–61.

⁶ *Фіткулін О. Т.* Вибір технологій та програмних засобів для створення архівних копій веб-сайтів // Архіви України. – 2014. – Випуск 4–5 (292–293). – С. 227–235.

⁷ Проведення експертизи цінності веб-сайтів для подальшого архівного зберігання : Метод. рекомендації / ЦДЕА України; уклад. : Т. Г. Кручиніна (керівник розробки), О. В. Загородній. – Київ, 2012. – 23 с.

⁸ Закон України Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”. Документ № 2888-III, від 13.12.2001 [Електронний ресурс] // Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2888-14>.

The approaches to solving problems of saving online documents as part of the cultural, scientific and historical heritage of humanity are considered in the article. The features of acquisition of the Central State Electronic Archives of Ukraine with new types of non-traditional historical sources are examined.

Key words: the electronic information resources; the website; the archive copy of the website, the Internet; the initiative documentation; the archival collection; the appraisal.